

Uit: Over een grens

Psychotherapie met adolescenten

Onder redactie van C.J.A. Roosen, A. Savenije, R. Beunderman en A. Kolman

Uitgever: van Gorcum & Comp. Bv, Assen (mei 2001)

DE BIJZONDERE OPDRACHT VAN MIGRANTENKINDEREN

KITLYN TJIN A DJIE

Ik kwam in 1969 als zestienjarige dochter uit een Chinees-Creools huwelijk naar Nederland en trouwde later met een Nederlandse man. We kregen twee zonen. De jongste kreeg rond zijn 12^e jaar krullen . Zijn zwarte sluike haardos veranderde in een sterk krullende bos haar. Ik was verrukt: het was oma's haar, de moeder van mijn moeder. Maar mijn zoon was ontzet: "Ik lijk nu op een Turk in plaats van op een Nederlander of Surinamer" en mijn moeder was verbijsterd: "Hij heeft het slechte haar van de Creolen gekregen."

Voor mij verbond zijn haar hem met zijn wortels: hij heeft een Creools-Portugese overgrootmoeder. Mijn zoon kende haar niet want hij was 8 jaar bij haar overlijden. Overgrootmoeder woonde namelijk in Suriname en mijn zoon was daar nog nooit geweest.

Er volgde een lastig jaar voor hem en voor ons. Vriendjes wilden niet meer met hem omgaan omdat hun vrienden nu op hen neer keken omdat zij met een Turk omgingen. Hij schoor eerst zijn hoofd kaal en nog een keer toen het krulhaar terugkwam. Toen het duidelijk werd dat het allemaal niet hielp, droeg hij 24 uur per dag een petje. Na een jaar tobben besloten wij met hem naar Suriname te gaan.

Het is haast niet te beschrijven wat voor een verandering hij binnen drie minuten na aankomst onderging. Er daalde een rust over hem, hij keek nog eens goed om zich heen en je zag hem bijna letterlijk in zijn onbekende wortels zakken. Hij was thuisgekomen. Terug in Nederland voelde hij zich zoals hij zei: "weer meer Amsterdamer", maar de spanning was weg. Pendelen tussen culturen had in zijn leven een plek gekregen.

1. Inleiding

Het bovenstaande wordt hier nader uitgewerkt omdat ik ervan uitga dat mijn situatie model kan staan voor de dilemma's van veel migrantenouders.

Dit voorbeeld gaat over wisselende identiteiten, verwarring, en machteloosheid bij het kind en zorg

bij de ouder(s). Hoe ga je om met een kind dat uit pure onzekerheid allerlei vreselijke dingen over andere bevolkingsgroepen gaat zeggen? Wat betekent een dergelijke situatie voor de relatie ouder kind in de adolescentiefase en wat betekent dat weer voor de jeugdhulpverlening?

Met welke klacht(en) een kind en zijn "migranten" gezin zich ook aanmeldt, van welke generatie hij ook is, vragen rond culturele identiteit, rond wisselende loyaliteiten, rond keuzes zullen in iedere casus een zekere rol spelen. (zie ook Volkskrant 2000).

2. Twee werelden

Ik, moeder van twee zonen, ben een tussengeneratie immigrant. Mijn zonen zijn soms 2^e en soms 3^e generatie migrantenjongeren. Dat merk ik aan hen, aan mijn moeder en aan mijzelf. Ik pendel voortdurend heen en weer tussen meer en minder verdriet over verlies van familie, land, waarden en normen rond ouderschap; verwarring rond de invulling van mijn moederschap en de nieuw verworven westerse mogelijkheden. Ik pendel ook tussen de opvattingen van mijn Surinaamse moeder van Creools-Portugees-Duitse komaf en mijn Nederlands-Surinaamse zonen.

Het pendelen wordt heftiger en komt vaker voor tijdens overgangen van de ene naar de andere levensfase zoals bij een huwelijk, bij een geboorte en bij sterfgevallen. Nu mijn zonen in hun overgang naar volwassenheid zijn is het pendelen extra intensief. Zij moeten hun kinderwereld verlaten en komen in een kwetsbare en verwarrende periode op zoek naar hun volwassen identiteit. (van Bekkum 1998a)

Toen ik hier kwam wist ik weinig van de geschiedenis van Suriname want die werd niet gedoceerd in Suriname. Ik kende wel de Nederlandse geschiedenisboeken van A tot Z maar daarin ontbraken de feiten over het Nederlandse koloniale verleden en de daarbij horende zwarte bladzijden over de slavernij. In Nederland leerde ik, met de jaren en met name toen ik met een Nederlander trouwde en kinderen kreeg, deze verzwegen gezamenlijke geschiedenis kennen. Maar met kennis alleen kom je er niet. Er is woede en verdriet over het verleden. Je moet met jezelf, je partner en je omgeving steeds opnieuw bepalen of je er wel of niet over wil praten, Dat maakt toch, leert de ervaring, dat ontwijken van het onderwerp en zwijgen over de geschiedenis vanzelfsprekend werd. Overlevingsstrategieën die bij het merendeel van gemengde huwelijken terug te vinden zijn (Hondius, 1999) De gevolgen van dit ontkende verleden voor de beeldvorming over elkaar, de betekenis daarvan voor je relatie, het invullen van het ouderschap en het omgaan met de (voor)oordelen van familie en vrienden in Suriname en in Nederland, zijn enorm.

Deze stille periode duurde totdat de kinderen in de adolescentiefase belandden. Toen kwamen alle loyaliteitsconflicten van henzelf, in de familie en in de peergroup in volle hevigheid boven. Als ouder maak je deel uit van dit spanningsveld van de loyaliteitsconflicten en met de confrontatie met de verschillende opvoedingmodellen. Dit maakt goed en adequaat omgaan met de spanningen tussen de twee werelden uiterst ingewikkeld. Het vraagt een goed inzicht in de eigen achtergronden en het mechanisme van het pendelen.

3. Hulpverlening

Het bovenstaande is niet uniek voor mijn gezin. Dit leven in verschillende werelden speelt bij vele migrantengezinnen een rol. Het is daarom opmerkelijk hoeveel moeite Nederlandse hulpverleners hebben met dit niet eenduidig optreden van migrantengezinnen en kinderen. Vaak hoor je de vraag 'is het nou dit of dat' of de opmerking 'ja maar gisteren zei je wat anders' met een ondertoon alsof de hulpverlener belazerd wordt. Het heen en weer pendelen tussen herkomst

en toekomst, het pendelen tussen twee of meer culturen is echter onvermijdelijk en vanzelfsprekend voor migrantenjongeren en hun families. Het afwijzen, niet onderkennen respectievelijk niet begrijpen van dit mechanisme geeft migrantenfamilies het gevoel dat ze miskend worden.

De volgende elementen zijn voor een goede adolescententherapeut bij migrantengezinnen van belang:

1. Oog hebben voor de context en de culturele identiteitsvorming
2. Interculturele competentie
3. Op de problematiek toegesneden de hulpverlening.

3.1. Oog hebben voor de context en de culturele identiteitsvorming

Als het gaat om de ontwikkeling en de identiteitsvorming van het opgroeiende migrantenkind springt een belangrijk verschil van opvatting tussen autochtonen en allochtonen in het oog. Is in de westerse samenleving individu en zelfontplooiing belangrijk en bepalend voor het welzijn van de deelnemers, in de meeste niet-westerse culturen domineren de groepsidentiteit en het gevoel van verbondenheid: het welzijn van een individu kan/mag nooit het belang van de groep overschrijden (Jessurun & Limburg-Okken, 1993, Wekker, 1994). Bij veel migrantenouders en kinderen blijft deze basishouding van grote invloed. Opvoeden is niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats een zaak van de ouders, maar van de familie en zelfs van de groep. Hulpverleners en therapeuten hebben daar grote moeite mee. Een recent voorbeeld:

De oma van A heeft haar aangemeld bij de afdeling jeugdzorg van RIAGG-X. De aanmelding wordt echter niet in behandeling genomen omdat alleen de directe familie gerechtigd is om aanmelding te doen. Het feit dat de (verslaafde) moeder oma expliciet toestemming had gegeven om het kind aan te melden deed daar niets aan af.

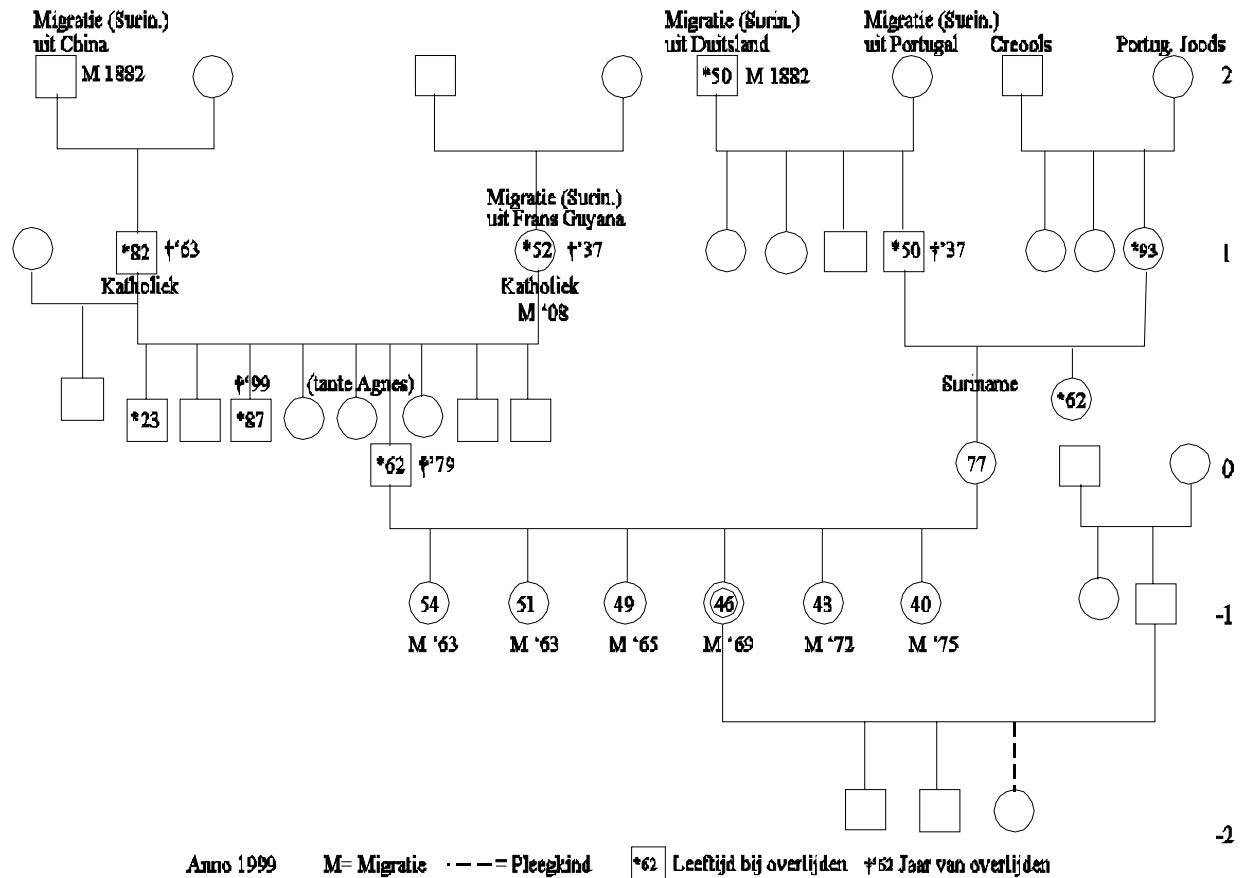
De hulpverlening aan jongeren in Nederland beperkt zich veelal tot het kerngezin. In dit model passen buitenstaanders slecht. Er is weinig oog voor het grotere familiesysteem. Grootouders, ooms en tantes of andere direct betrokkenen die meekomen, wordt vaak verzocht in de wachtkamer te blijven en als dat laatste niet lukt, zitten ze er vaak voor spek en bonen bij. In beide gevallen blijkt echter dat hun gedachten in de therapiekamer rondwaren en dat hen buitensluiten eerder negatief dan positief werkt.

Om het omgaan met zo'n bredere opvoedingscontext nader toe te lichten wil ik ingaan op mijn eigen familiehistorie en traditie. Het is een verhaal over gezag, gezagdragers en enveloppement.

3.1.1. GEZAG EN GEZAGSDRAGERS

Wat betekent het om op te groeien in een familie waar gezamenlijke verantwoordelijkheid, samenhang en hiërarchie belangrijker zijn dan autonome ontwikkeling en het maken van eigen keuzes? Wat als kinderen behalve een psychologische waarde, een meer functionele betekenis hebben voor ouders (Kagitçibasi 1996) en wat voor impact heeft dat op migrantenjongeren?

Ter illustratie bespreek ik het genogram van onze familie.

¶
Figuur 1 Genogram van Kitlyn Tjin A Djie

Ik ben de vierde van zes dochters. Mijn moeder komt uit een gezin van twee dochters. Mijn vader had veel broers en zussen en ook nog een halfbroer uit een voorrelatie van mijn grootvader. Grootvader van vaders zijde had veel geld, meerdere vrouwen en vele kinderen. Overgrootvader van die kant kwam in 1882 uit Themsemwoei in Zuid-Oost China naar Suriname in het kader van een familie-herenigingsprogramma en trouwde een Chinese vrouw

Mijn grootvader trouwde ook met een Chinese. Hij werkte als mede-eigenaar in de goudmijnen op de grens van Suriname en Frans Guyana en kwam vaak in Frans Guyana om inkopen te doen en daar ontmoette hij mijn grootmoeder. Ze trouwden in 1908 en mijn oma emigreerde naar Suriname. Zij bracht haar elan, haar savoir vivre mee, compleet met Franse hoeden, porselein en Franse taal en introduceerde dat in het grote Chinese systeem. Dat was overigens geen doorsnee systeem, want hoewel men etnisch gesproken Chinees was, was mijn grootvader katholiek en verder werd er in zijn gezin uitsluitend Nederlands gesproken. Dat laatste betekende eigenlijk dat de familie zich buiten de Chinese gemeenschap bevond: een Chinees die geen Chinees meer

sprekt, geldt als verloren. Maar grootvader bleef wel met stokjes eten. Grootmoeder was een echte Chinese, maar bleef Frans spreken. En toen iemand een keer vroeg: *en wat spraken jouw grootouders nu samen?* moest ik het antwoord schuldig blijven. Dit maakte me nieuwsgierig en ik wilde het aan mijn tante Agnes (mijn vaders oudere zus) vragen.

Tante Agnes staat hoog in de hiërarchie van gezagsdragers en zo iemand val je niet lastig met triviale vragen. Mijn oudste zus, die vanwege haar positie veel gemakkelijker dan ik toegang heeft tot haar, heeft mij daarom veel ontbrekende informatie verschaft. Mijn grootouders bleken Sranang Tonggo, de Surinaamse taal, met elkaar te spreken. Met Tante Agnes kom ik bij het onderwerp gezag en gezagsdragers.

Gezag verkrijgen heeft in verschillende culturen haar eigen ongeschreven wetten, die bovendien nog per familie verschillen. In de meeste culturen berust gezag primair op anciënniteit zo ook bij de mijne: ik zorg voor de twee zusjes onder mij, die hebben te doen wat ik zeg en ik heb te doen wat mijn oudere zusjes zeggen. De eerstkomende in een generatie heeft dus gezag over de grootste eenheid. Meestal zijn dat de gezagsdragers van de familie. De gezagsverhouding tussen gezagsdragers uit verschillende generaties wordt over het algemeen ook door anciënniteit bepaald. (Tjin A Djie 2000)

Binnen deze regels is variatie mogelijk. Daardoor kan niet men niet bij voorbaat weten wie wel of geen gezag heeft. Een ding is duidelijk: als je eenmaal gezag hebt (gekregen, verworven, gepikt) dan is het voor ieder lid van de familie duidelijk hoe daarmee moet worden omgegaan.

Een voorbeeld uit onze familie:

Een van mijn zusjes heeft in een ver verleden iets ergs gedaan. Dat dat niet kon was voor een ieder duidelijk en dat was een reden voor mijn tante en mijn oom (van vaders kant) om mijn ouders ter verantwoording te roepen. Hen werd te verstaan gegeven dat zoiets nooit meer voor mocht komen. Mijn moeder heeft het er nog steeds over hoe ingewikkeld zij het vond om door dit patriarchale systeem lot de orde te worden geroepen. Zij komt uit een systeem waar vrouwen dominant zijn en is nog steeds verontwaardigd over dit incident

In mijn generatie heeft mijn oudste zus het gezag vast in handen. Door mijn werk, trainingen, lezingen en workshops, heb ik (tot mijn schrik) ook gezag verworven. In mijn geval is het, niet van boven gedelegeerd. Het is mij ook op indirecte wijze duidelijk geworden dat ik het had. Dat ging als volgt: ik werd door mijn oudste zusje gebeld over een probleem en op de hoogte gesteld van een strategie en/of oplossing. Uit het gesprek bleek, dat ze mij als eerste belde en nog geen overleg met mijn oudere zussen had gehad. Hieruit moest ik concluderen, dat ik tot gezagsdrager was gepromoveerd. Dat is een eer en is zeker belangrijk, maar maakt ook onzeker, want gezaghebber worden, geeft een soms zware verantwoordelijkheid.

Door ontwikkelingen, life events en migratie kunnen gezagsdragers hun functie verliezen. In het laatste geval kunnen deze vervangen worden door andere, in het gastland verblijvende familieleden. Soms zie je, zoals bij mijzelf, in het sociale netwerk overeenkomstige gezagsstructuren opduiken. Aan de gezagsdragers uit deze structuur wordt meer macht en

zeggenschap verleend dan aan een "gewoon" westers netwerk. Het komt voor dat gezagdragers, na de migratie, veel meer invloed krijgen.

Onderstaand een voorbeeld van de besluitvorming in een wij-systeem

Een Afrikaanse maatschappelijk werker werkzaam bij instelling de Opbouw, op de afdeling Voogdij en Gezinsvoogdij voor alleenstaande minderjarige asielzoekers, vertelt:

"Ik had drie Somalische kinderen bij een oom in Groningen geplaatst. Deze oom kon helaas niet langer voor de kinderen zorgen. Ik vond drie families in Nederland die bereid waren om ze op te nemen, maar geen van drieën wilde alle drie de kinderen. De ene wil er wel twee, de anderen een, maximaal twee.

Ik heb mijn hoofd gebroken over welke twee je bij elkaar moest houden totdat een van de familieleden zei: "Dat is niet zo'n probleem, je moet onze grootvader in Nairobi bellen".

Zo gezegd, zo gedaan en grootvader bepaalde dat het gezin in Dordrecht dat één kind wilde er twee zou krijgen, dat de familie in Amsterdam er geen een kreeg, want die had een groot probleem en de derde, die in Nijmegen woonde, er één zou moeten opnemen. Zo gebeurde het en niemand binnen de familie heeft daarover ruzie gemaakt. De Afrikaanse hulpverlener was zelf verbaasd dat zoiets vanzelfsprekends als een gezagsdrager uit familie of stam om advies vragen onder invloed van zijn Nederlandse opleiding totaal uit zijn eigen denken was verdwenen.

Het is belangrijk om uit te zoeken wie in het systeem het voor het zeggen heeft. Het is niet belangrijk of jij, de hulpverlener met cliënten een band aangaat, het is veel belangrijker om te zoeken naar al die anderen die die band al hebben en hen te laten e-mailen, te bellen of zelfs over te laten komen

3.1.2. ENVELOPPEMENT, HET BESCHERMJASMODEL

Terug naar mijn familie. Onze familie woont verspreid over de hele wereld. Mijn zussen en ik zijn naar Nederland gestuurd voor verdere studie. Mijn oudste zus is net als ik in Amsterdam blijven wonen, de volgende is naar Amerika gegaan en mijn derde zus woont nu, na tien jaar Suriname, weer in Rotterdam. Mijn op een na jongste zus is naar Aruba vertrokken en de jongste is teruggegaan naar Suriname. Mijn moeder reist het hele jaar alle kinderen af om, zoals zij zelf zegt, "de relatie met iedereen te kunnen onderhouden", maar ook om te kunnen regelen, steunen en besluiten te nemen .

Het interessante is dat ondanks de spreiding over verschillende werelddelen, het systeem van onze grootfamilie intact blijft. Daar dragen uiteraard de toegenomen mobiliteit en de gemakkelijke telecommunicatie aan bij, maar ik vind het indrukwekkend te zien hoe veerkrachtig het wij-systeem is en hoe inventief de leden zijn bij het opnieuw creëren van een beschermstelsel.

Yagyahoui (1988) gebruikt hiervoor de term 'enveloppement'. Het woord komt uit de Franse transculturele psychologie en betekent zoveel als inbedding in de groep en in de cultuur. Sterman (1996) heeft in zijn boek "Een olijfbom op de ijsberg" daar prachtige voorbeelden van gegeven.

Enveloppement, door mij wel 'beschermjas' (Tjin A Djie 2000) genoemd, heb je hard nodig als je in angstige situaties terecht komt, met name bij migratie. De scheuring met je cultuur en de verwarring die erop volgt tijdens en vlak na de migratie vraagt inbedding in een groep. Venema (1992) onderzocht het mechanisme van inbedding. 'Sociaal moederschap' zoals hij dat noemt, blijkt ook na de migratie intact te blijven, zeker in matriarchale Creoolse systemen. Ik denk dat voor heel veel migranten het beschermende systeem na de migratie op verschillende manieren blijft functioneren. Het zijn wij-systemen en daarin zijn de leden voortdurend emotioneel met elkaar verbonden. Het welzijn van de een is gerelateerd aan het welzijn van de ander (Tjin A Djie 1991,1997). Bij verlies en andere ingrijpende gebeurtenissen stormen de emoties door soms wel vier, vijf generaties heen. Voor een buitenstaander lijkt zo'n grootfamilie misschien een chaos, maar dat is het beslist niet. (zie ook De Jong, 1991). Het is een goed gedefinieerd systeem waarbinnen men weet waar men aan toe is.

3.2. Interculturele competentie

Het tweede element voor goed hulpverlenerschap is om met bovenstaande kennis interculturele competentie te ontwikkelen (Roth, 1996). Ik merk in mijn lessen, iedere keer weer, hoe belangrijk het is aan dit element aandacht aan te besteden. Bij interculturele competentie bij hulpverleners gaat het om kennis van de eigen culturele bagage, om kennis van andere culturen, om culturele gevoeligheid en om het vermogen je in de positie van de ander te verplaatsen (zie ook Jessurun 1997)

3.2.1 KENNIS VAN DE EIGEN CULTURELE BAGAGE.

Culturele bagage is een complex geheel dat een sleutelrol speelt bij bewustwording van het eigen handelen en reageren in het contact met de ander. Culturele bagage is wat je meekrijgt van thuis. Triandis (1972) heeft dat mooi geformuleerd:

A....Subjectieve cultuur is het geheel van gevoelens, houdingen, ideeën en veronderstellingen, die leden van een bepaalde cultuur belijden en die, hoewel deze als heel belangrijk worden ervaren, moeilijk te verifiëren zijn.....

Tot de culturele bagage behoort kennis van:

- * de geschiedenis van je eigen land. (Nederlanders weten verbluffend weinig van hun eigen geschiedenis en cultuur en de manier waarop het doen en denken daar vandaag de dag nog door wordt bepaald)
- * de familietraditie; hoe neemt de familie besluiten, met name rondom kinderen? Hebben kinderen een psychologische of een functionele waarde?
- * de familiegeschiedenis; zijn er zich herhalende patronen? zijn er geheimen of zaken waar niet over gesproken mag worden?
- * de zeden en gebruiken; onder welke omstandigheid is iets wel of niet toegestaan/gebruikelijk?
- * de moraal; hoe word je geacht te reageren in een bepaalde situatie?

- * het belang van gender; is men opgegroeid in een patriarchale of matriarchale omgeving?
- * de plaats van het geloof; is er sprake van atheïsme, monotheïsme, polytheïsme
- * de klassenverschillen; ben je voor een dubbeltje geboren of voor een kwartje? Zijn er ondoordringbare schotten tussen de klassen?
- * de taal; is men gewend zich in één of in meer talen uit te drukken (Van Meekeren, 1991)
- * de gezagsverhoudingen; zijn de onderlinge posities hiërarchisch (Moeders wil is wet) of egalitair (consensus en overleg) van opzet.

Dit zelfonderzoek is een belangrijke eerste stap om het tweede onderdeel van de culturele competentie inhoud te kunnen geven en dat is de culturele gevoeligheid.

3.3.2. KENNIS VAN ANDERE CULTUREN

Uiteraard moet men over een behoorlijke kennis van andere culturen beschikken. Het kennen van andere culturen heeft niet als doel om een quiz te winnen of te beschikken over een recept hoe in bepaalde situaties te handelen. Het is vooral een middel om het bewustzijn van de eigen culturele bagage en cultuurgevoeligheid te onderbouwen en te ontwikkelen.

3.2.2. CULTURELE GEVOELIGHEID

Behalve kennis hebben van je eigen culturele achtergrond en de zeden en gewoonten van andere culturen, is het ook belangrijk je bewust te zijn van je eigen culturele gevoeligheid (Jessurun, 1997). Wat is de onderliggende reden voor je handelen en oordelen? Anders gezegd, waar komen de eigen normen en waarden en dus de waardeoordelen vandaan en hoe betrekkelijk zijn die? Wat zijn de motieven voor je oplossingen? Vanuit welk referentiekader interpreteer je non-verbale, niet-rationele en symbolische signalen? Met andere woorden hoe bewust ben je van de relativiteit van je waarneming?

Daarnaast is culturele gevoeligheid ook het vermogen om met je eigen spanningen en onzekerheden adequaat om te gaan: bijvoorbeeld om te weten van welke onderwerpen je kromme tenen krijgt of welke spanningen oproepen. Bijvoorbeeld wanneer je als hulpverlener, afkomstig uit een klein kerngezin, een cliënt treft met een verwantschapssysteem van meer dan 300 personen, met drie vaders en moeders per kind en meer dan honderd tantes, ooms, neven en nichten die zich met van alles en iedereen bemoeien.

3.2.3. VERPLAATSEN IN DE POSITIE VAN DE ANDER

Tenslotte is het belangrijk om je in de positie van de ander te kunnen verplaatsen. Dat kun je niet uit een boekje leren, daarvoor moet je in werkelijkheid of in rollenspelen zaken als eenzaamheid, buitengesloten worden, gediscrimineerd worden, taalbarrières ondervinden, aan den lijve

ondervinden. Het werkelijk invoelen en begrijpen wat het betekent om deel uit te maken van een wij-cultuur is niet eenvoudig (Arends en Jessurun 1995).

3.3. Specifieke vaardigheden in de hulpverlening aan migrantjongeren en hun families

Hulpverlening zou moeten inspelen op de reeds bestaande coping-mechanismen waarmee jongeren en hun families tot nog toe gewend waren om in hun oorspronkelijke systeem hun moeilijkheden en tegenslagen het hoofd te bieden. In wij-systemen zijn zaken als loyaliteit, relationele verbondenheid en gezamenlijke historie belangrijke positieve factoren. De veerkracht van zo'n systeem wordt gevoed door overlevingsstrategieën die gezaghebbende leden uit de samenleving en uit de familie met succes hebben aangewend. Ook cultuurgebonden normen en waarden vertegenwoordigen een verbindende kracht.

Het is belangrijk om je als hulpverlener te realiseren dat voor jongeren uit wij-systemen niet het ontwikkelen en verwerven van individuele autonomie een belangrijke rol speelt, maar zaken als autoriteit, onderlinge afhankelijkheid, saamhorigheid en familiecontinuïteit (Lau, 1995).

In de hulpverlening aan migrantjongeren, ga je als een beroepsherinneraar (Ramdas, 1996), als een antropoloog, met de cliënten op zoek naar de rode draden die voor de inbedding in de cultuur en de groep zorgden. Je zoekt samen naar de mechanismen van besluitvorming in de familie, naar wat de belangrijkste normen en waarden van het systeem zijn en wie toezien op de handhaving daarvan. Het gebruik van een genogram is daarbij een goed hulpmiddel (Jessurun, 1994) waarbij contextuele vragen gesteld kunnen worden. Voorbeelden van dergelijke vragen staan in Tabel I

TABEL I

Contextuele vragen ter verduidelijking van de (groot)familiesituatie

<i>hoe</i> zijn jullie manieren, je tradities, je waarden, je normen?	<i>wat</i> heb je geleerd van de Nederlandse cultuur, om na te gaan of er interesse is voor de cultuur
<i>hoe</i> geven jullie vorm aan familiecontinuïteit?	<i>wat</i> zijn de voor- en nadelen van de cultuur van herkomst, wat wil je vasthouden en wat wil je prijsgeven?
<i>wie</i> zijn de beschermheren en -vrouwen?	<i>wat</i> zijn de voor- en nadelen van het leven in twee culturen in Nederland
<i>wie</i> mag wanneer wat zeggen? en	<i>wat</i> zijn jullie oplossingsstrategieën?
<i>wie</i> heeft daar nog meer iets over te zeggen?	
<i>wat</i> zijn de verschillen met de Nederlandse cultuur?	

4. Tot slot

Wat zijn de consequenties van deze benadering? Het is voor migrantjongeren in een land waar individualistische waarden en normen hoog aangeschreven staan van belang om ook te werken aan zelfontplooiing, zelfverantwoordelijkheid en het maken van eigen keuzes. Maar tegelijkertijd

moet er plaats zijn voor een vorm van zelfbewustzijn waarin ruimte is voor verschillende culturen. Behulpzaam hierbij zijn vragen als:

- * wat wil *jij*?
- * wat besluit *jij*?
- * in hoeverre ben jij vrij om je *eigen keuze* te maken?
- * *wie* heeft daar nog meer iets over te zeggen?

Jongeren uit andere culturen zijn in verwarring en geneigd om te vergeten wat hun eigen hulpbronnen zijn. Het is belangrijk om die samen met de cliënt op te sporen en daarbij staat de kennis van de jongere centraal. Als hulpverlener kun je niet alles van iedere cultuur weten. Amsterdam heeft ongeveer 150 nationaliteiten (Volkskrant, 1999), dat zijn er 30 meer dan in New York. Het is niet de bedoeling dat de hulpverlener het voorbeeld geeft. Die kan beter aan de zijlijn blijven staan en het proces goed coachen dan het voortouw te nemen. Vragen die hierbij behulpzaam kunnen zijn staan in Tabel 2

Tabel II

Contextuele vragen ter verduidelijking van de (groot)familiesituatie

hoe zijn jullie manieren	wat voor zoon/of dochter moet (mag) jij
hoe doen jullie dat?	worden
hoe mag jij zijn?	wat moet jij doen om in deze familie een
	goede zoon of dochter te zijn

Migrantenkinderen hebben de opdracht om uit twee culturen, iets nieuws te creëren; zij moeten hun dubbele positie leren uit te buiten en te versterken. Zij zijn, in een steeds multicultureler wordende samenleving, de pioniers in een maatschappij die gekenmerkt wordt door een dynamische cultuur. Een maatschappij waarin de vele daarin voorkomende culturen elkaar voortdurend beïnvloeden, veranderen en vernieuwen (Grossberg, 1996).

Herstel van de verwevenheid met hun cultuur van herkomst is daarbij essentieel (Meurs 1998). Niet om vast te houden, of te koesteren, maar om zich mee op te laden, nieuwe energie en ideeën op te doen om verder te gaan.

Jongeren in hun overgang naar volwassenheid zijn extra kwetsbaar omdat zij allerlei posities en privileges als kind kwijtraken en zelf nieuwe vormen moeten vinden. De antropoloog-hulpverlener

van Bekkum deed onderzoek naar de relatie adolescentie, etniciteit en psychische instabiliteit onder jonge dienstplichtige mannen die opgenomen waren in de psychiatrie. Hij ontwikkelde een intercultureel model om deze complexe wereld van adolescenten in kaart te brengen. Hij

beschouwt de adolescentie in navolging van Peter Blos en anderen als een tweede individuatie proces en onderscheidt vijf levensgebieden waarin jongeren hun loyaliteiten en belangen moeten leren balanceren. De eerste is de balans tussen de wereld van familie, de peergroep en zijn persoonlijke behoefte. Een brug slaan tussen zijn loyaliteiten naar zijn ouders en familie en de druk van zijn vrienden is een zware opgave, zoals het voorbeeld van mijn zoon liet zien. De tweede is de wereld van school, vrije tijd en werk. De derde is de wereld van mannen en vrouwen. Hier horen ontwikkelingstaken van gender en seksualiteit. In het vierde gebied moet de jongere een balans vinden tussen loyaliteit aan zijn lokale identiteit, b.v. Amsterdam, aan zijn etnische achtergrond en de nationale Nederlandse cultuur. Jongeren uit gemengde gezinnen waar een migratiegeschiedenis speelt hebben een extra taak in hun volwassenwording. Het kroeshaar van mijn zoon dwong hem op een nieuwe manier naar zichzelf te kijken en zijn etnisch anderszijn een plaats in zijn groeiende persoonlijkheid te geven. In het laatste gebied komt het spanningsveld tussen de wereld van alle dag en de wereld van existentiële en zingevingsvragen aan orde. Wanneer een jongere in al deze gebieden een eigen evenwicht heeft gevonden tussen zijn binnen- en buitenwereld heeft hij zijn volwassen identiteit gevonden. (van Bekkum 1998b)

Migranten(groot)ouders hebben de opdracht dit proces te ondersteunen om loyaliteitsconflicten draaglijk te houden. En de meeste ouders en grootouders doen dat ook op bewonderenswaardige wijze (Jessurun, 2000). Hulpverleners hebben de opdracht dit creatieve proces, dat nogal eens onzichtbaar is verweven met de gepresenteerde problematiek, te onderkennen en de daarbij horende loyaliteitskwesies van jongeren en ouders bespreekbaar te maken. Ze kunnen een actieve bijdrage leveren door vanaf de zijlijn nieuwsgierige, betrokken en kritische vragen te stellen. Door aandacht te besteden én te vragen aan de context en het systeem waarbinnen de jongeren functioneren, creëren ze ruimte voor bewustwording, voor het maken van keuzes, voor het jezelf opnieuw uitvinden.

5. Literatuur

Arends, A.M. en Jessurun, C. M.(1995) *Kan wit ook een beetje zwart zijn? Pleidooi voor een kleurrijker hulpverlening*. Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid 3-95. p. 243-257

Bekkum, D. van, *De transitionele wereld van jongeren, Naar een samenhangend intercultureel beleidskader*, Handboek voor Jeugdbeleid, Elsevier Bedrijfsinformatie, Den Haag, 1998a.

Bekkum, D. van, 'Rite de passage': *ondersteunende structuur bij volwassenwording*, in: Justitiële Verkenningen, 6, 1998b, p. 74

Grossberg, L, (1996) "*Identity and Cultural Studies – Is That All There Is?*" in: Stuart Hall and Paul Du Gay (eds), *Questions of identity*. London: Sage Publications. p. 87-108.

Hondius, D. (1999). *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens. Aanvaarding ontwijking van etnisch verschil sinds 1945*. Den Haag : Sdu uitgevers.

Jessurun, C.M.& Limburg-Okken A.G.(1993). *Wij zijn allemaal zusters. Werken met een Marokkaanse vrouwengroep*. Groepspsytherapie 27: 5-12.

- Jessurun, C.M. (1994). *Genogrammen en Etniciteit*. In: J. Hoogsteder (red.), *Etnocentrisme en communicatie in de hulpverlening*, module IV: *Interculturele Hulpverlening*, p. 171-194. Nijmegen: St. Landelijke Federatie Welzijnsorganisaties voor Surinamers.
- Jessurun, C.M. (1997). *Transculturele Vaardigheden*, 3e druk. Woerden.: Nationaal Instituut Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie.
- Jessurun, C.M. (2000) *Je naaste buur is beter dan je verre broer. Interview met een Marokkaans ouderpaar*, Tijdschr. Ouderbegeleiding **3**, 71-74.
- Jong, J.T.V.M. de (1991). Vreemde gezinnen. *Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid* 46,9: 924-937.
- Kagitçibasi, C. (1996). *Family and Human development across cultures. A view from the other side*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Lau, A. (1995). Gender; power and relationships, Etnno-cultural and religious issues. In: C. Burk & B. Speed (Eds), *Gender, power and relationships*. London: Routledge.
- Meekeren, E. van (1991) *Psychiatrie in Suriname*. *Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid* 46, 11: 1206-1217
- Mesters, B. (2000) 'In Delfshaven hoef je geen Nederlands te kunnen'. *Volkskrant*, 22 februari
- Meurs, P.(1998): 'Verlanging naar verwevenheid met cultuur van herkomst. De psychodynamiek van migratie in verschillende gedaanten', in P.Meurs & A. Gailly (Red.), *Wortelen in andere aarde. Migrantegezinnen en hulpverleners ontmoeten cultuurverschil*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- Ramdas, A. (1996). *De beroepsherinneraar en andere verhalen*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Roth, J. (1996). *Workshop Intercultural concepts 3rd European Summerseminar in Intercultural Studies*. Leuven.
- Sterman, D. (1996). *Een olijfbom op de ijsberg. Een transcultureel-psychiatrische visie op de behandeling van de problemen van jonge Noord-Afrikanen en hun families*. Utrecht: Nederlands Centrum Buitenlanders.
- Tjin A Djie, K. (2000). *Ouderschap in een Wij systeem, 2^e Alice van der Pas Lezing*. Rotterdam: Stichting Interdisciplinair Netwerk Ouderbegeleiding (INO).
- Tjin A Djie, K. (1997): *Familieplaatsingen binnen migranten families. Belicht vanuit kleur*. Verslag van het Landelijk Congres Familie- en sociale netwerkplaatsingen in de pleegzorg. Amersfoort , 22 feb. 1996 blz.55-59 Nijmegen, Federatie Pleegzorg.
- Tjin A Djie, K (1991) *Een kind overgevlogen. De begeleiding van Surinaamse en Antilliaanse familieplaatsingen*, V.O. Scriptie, Amsterdam Voortgezette Opleidingen
- Triandis, H.C. Vassiliou, V, Vassiliou, G, Tanaka, Y & Shanmugam, A.V. (1972) *The Analysis of Subjective Culture* . New York: Wiley
- Venema, T. (1992) *Famiri Nanga Kulturu, Creoolse sociale verhoudingen en Winti in Amsterdam*. Amsterdam: Het Spinhuis
- Volkskrant* (1999). *Amsterdam gaat inspelen op diversiteit bevolking*. *Volkskrant* 17 juni: 12.
- Wekker, G. (1994). *Eindelijk kom ik tot mezelf. Subjectiviteit in een Westers en een Afro-Surinaams universum*. In: J. Hoogsteder (red.), *Etnocentrisme en communicatie in de hulpverlening, module IV: Interculturele Hulpverlening*, blz. 45-60. Nijmegen: St. Landelijke Federatie Welzijnsorganisaties voor Surinamers.
- Yahyaoui, A (1988), Consultation familiale ethnopsychanalytique et cadre interculturel: le discours double voie ou le secret de Perspectives Psychiatriques 27: 206-214.